

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER
TIL
JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI

UDGIVNE AF
DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

~~~~~  
3. RÆKKE. I. BIND.  
~~~~~

REDIGERET AF
CHR. VILLADS CHRISTENSEN,
SELSKABETS SEKRETÆR.

KØBENHAVN.
I KOMMISSION HOS RUD. KLEINS EFTERFØLGER (TH. SØRENSEN).

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1896--98.

**Nogle oplysninger om forholdet mellem
Jørgen Hvas de Lindenpalm og brigader
William Halling.**

Af Cand. mag. Nanna Lange.

Ved at søge biografiske oplysninger om slægten Halling til en i udlandet levende efterkommer af pastor Jochum Halling, en ældre broder til den bekendte brigader William Halling til Dronninglund, Dronninggård og Petersholm, der døde 1796 2. apr., har jeg i utrykte kilder fundet aktstykker, angaaende denne sidste, og da disse ikke ere benyttede af F. Hvas i hans store værk¹⁾ om familien Hvas, hvori²⁾ der findes en ret udførlig omtale af brigaderen, turde det have betydning at fremdrage dem, især da de må ændre en del i den opfattelse af Jørgen Hvas de Lindenpalms og brigaderens forhold, som F. Hvas har gjort gældende.

Denne mener nemlig, at Jørgen Hvas i årene 1768—73 var en mand, hvis hele pekuniære stilling var så svag og usikker, at han måtte tænke på at sælge den ene af de to hovedgårde, Tirsbæk og Bryskesborg, der endnu var tilbage af de udstrakte ejendomme, som han havde fået med sin hustru Maren Loss, gift Linde. Da

¹⁾ »Samling af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas« 1.—5. del.

²⁾ Smstds. 5. del 278—308.

kom der til alt held for ham i året 1773 en rig mand til Vejleegnen for at se på gårde. Denne mand var eventyreren William Halling, der var søn af en sjællandsk landsbypræst og født i beg. af 1744. I en ung alder var Halling rejst til Trankebar som assistent¹⁾, var derpå trådt i engelsk tjeneste, hvor han var bleven kaptajn, men allerede omkring året 1770 vendte han hjem medbringende »en meget stor formue«. Her fik han 1773 navn og rang som brigader, hvad han muligvis opnåede gennem statsminister Høegh Guldberg, til hvem hans moder var en slags tante. Da Halling i Vejleegnen kom i berøring med Jørgen Hvas, lod han sig blænde af dennes glimrende optræden, så at han anså Hvas for en rig mand, hvorfor han forlovede sig med hans eneste datter, Christine Hvas de Lindenpalm. Brylluppet fandt sted 1774 d. 23. januar i København, hvorfor det formentlig havde været Hallings plan at bo i denne by, men dette blev han nødt til at opgive, ti efter at ægteskabet var indgaaet, kom Jørgen Hvas frem med sin forlegenhed og bad om hjælp hos sin rige svigersøn, der dog indskrænkede sig til at købe Tirsbæk, hvis prioritetsgæld han følgelig måtte overtage. »Gården blev solgt med 517 tdr. 3 fdkr. 2 alb. hrtk.«, men »Kjøbekontraktens Datum, om en saadan har været oprettet, sees ikke, saa lidt som Kjøbesummens Størrelse og de øvrige Betingelser«.

Denne købekontrakt er vel ikke funden, men derimod²⁾ en mellem »Brigadier Vilhelm Halling og Justits-Raad de Lindenpalm paa hans Datters Vegne indgaaet Egtepagt«, dateret Tirsbæk d. 24. avg. 1773 og kgl. konfirmeret d. 24. septbr. s. å. Ægtepagten består af 5 paragrafer eller poster, hvis indhold er følgende:

¹⁾ F. Hvass oplyser ikke, hos hvem han overtog denne assistentpost, men det kan formodes at være i det kgl. oktrojerede asiatiske handelskompagnis tjeneste.

²⁾ Danske kancellis jyske reg. 14, 112.

1. Tirsbæks fri hovedgård med bygninger, savebrug, underliggende afbyggere, møller, jordegods, tiender med al dertil hørende herlighed og rettighed, som Jørgen Hvas det ejer uden al restance af kgl. kontributioner men med al restance til ham indtil 1. maj 1774 overlades til denne datum brigaderen og hans kæreste til frit brug og bestandig ejendom; dog skal Jørgen Hvas og frue med betjente, heste og boskab o. s. v. nyde sædvanligt ophold, værrelser, ildebrand, føde og pleje med videre paa gaarden til mikkelsdag 1774, medens Bryskesborg bliver indrettet til bopæl for dem. Efter den over Tirsbæk in duplo forfattede og af begge underskrevne og forseglede jordebog består den fri hovedgårdstaxt af 62 tdr. 7 skpr. 1 fdk. hartkorn ager og eng, skovskyld og mølleskyld, og det tilliggende bøndergods af 403 tdr. 5 skpr. 2 fdkr. hartkorn ager og eng, skovskyld, kongetiende og kirketiende, ialt 466 tdr. 4 skpr. 3 fdkr. hrtk. Brigaderen skal herfor betale 40,000 rdlr., hvoraf de 16,000 rdlr. til Jørgen Hvas eller ordre til førstkommende Viborg omslags rette termin 1774, de øvrige blive stående mod 1ste prioritet og 4 pro ct. årlig rente til madame Sikker¹⁾). Med gården følger uden særskilt betaling efteraars- og forårs-udsæd, som besørages af Jørgen Hvas, alle på Tirsbæk opsatte kakelovne, alle nagelfaste ting, hvorunder forstås jærnbindslerne til kreaturerne, brygge- og brændevinsredskaber, smede-, save-, have- og fiskeredskaber, postementer og billeder i haven, alle materialier af sten, kalk og træ, og Jørgen Hvas maa ikke sælge mere af skovene, end hvad der allerede er solgt til dette efterår.

2. Foruden disse »faste Eiendommens Pertinentier . . . , som efter billig Agtning ere over 8000 Rdlr. værd,« skal brigaderen i medgift få linned, sengeklæder og andre effekter for 2000 rdlr., pretiosa, guld og sølv for 2000 rdlr., besætning og bohave for 2000 rdlr. og Christine de Lindenpalms egne obligationer på 4000 rdlr., og når det af besætningen og møblerne, som Jørgen Hvas ikke selv vil beholde, er vurderet til at sælges, må brigaderen efter vurderingen forlods udtage, hvad ham behager.

3. Skulde Christine de Lindenpalm dø uden livsarvinger, skal brigaderen beholde alt det, der er omtalt i

¹⁾ Johanne Marie Anchersen, enke efter præsten Niels Secher. V. A. Secher: »Slægten Secher«. S. 103.

de to første poster, mod at udbetale til hendes forældre eller arvinger 10,000 rdlr.

4. Dør justitsråd de Lindenpalm eller hans frue, må brigaderen og kæreste intet skifte påstå, da de have fået over det halve af svigerforældrenes formue, men de skulle lade den efterlevende sidde i uskiftet bo. Skulde brigader Halling dø uden at efterlade sig livsarvinger, skal Christine de Lindenpalm beholde alle hans i boet indbragte midler mod at udbetale til hans broder, Jochum Halling, sognepræst til Tersløse og Skjellebjerg i Sjælland, en gang for alle 10,000 rdlr. og give til hans stedmoder¹⁾ Elisabeth Marie, sal. hr. Munkes²⁾, boende i Næstved, så længe hun lever, årlig 500 rdlr., således som han selv hidindtil har gjort.

5. Kopulationen skal finde sted næstkommende forår eller sommer 1774, og fra dato skal denne ægteskabsforening anses for fuldbyrdet, så at, skønt der på nogen af siderne skulde ske dødsfald, skal dog de i denne konvention anførte poster gælde for den efterlevende, som om deres bryllup var holden.

Af dette aktstykke fremgår først og fremmest, at det ikke var efter datterens og brigader Hallings bryllup, at Jørgen Hvas fik sidstnævnte til at overtage Tirsbæk, men at alt angående gårdens salg var i orden i god tid, før vielsen fandt sted. Dernæst at købesummen var 40,000 rdlr. med 16,000 rdlr.s udbetaling, at der med gården uden særskilt betaling fulgte forårs- og efterårssæden og en mængde nærmere specificerede såkaldte pertinentier

1) En meget mærkelig fejlskrivning for moder. Magnus Jochumsen Halling, brigaderens fader, var kun én gang gift, hvorimod hans moder, som det vil ses nedenfor, var gift tre gange. F. Hvass skriver, at hun døde i Næstved, — det kan her oplyses, at hun ifølge Næstved St. Peders kirkebog blev begravet 1789 22. maj og var da 77 år gammel.

2) Elisabeth Marie Olivarius blev 1732, 20 år gl., gift med Vitus Ovesen Guldberg, præst i Hårslev og Tingjellinge, der var enkemand uden børn. Med ham fik hun 3 børn, af hvilke dog kun en søn, Holger Guldberg, overlevede faderen, som blev begravet 1738 23 juni. Året efter d. 28. jan. ægtede hun hans efterfølger i embedet Magnus Jochumsen Halling, og da han døde 1748 i april, giftede hun sig 1749 22. april med hans eftermand Jens Nielsen Munch, der døde 1758, jan.

til en vurderingssum af 8000 rdlr., at Christine de Lindenpalm desuden medbragte et udstyr til 6000 rdlr. og 4000 rdlr. i obligationer, og endelig at Halling, hvis Christine de Lindenpalm døde uden at efterlade sig børn, skulde beholde alt det modtagne mod at udbetale til hendes forældre eller arvinger 10,000 rdlr., medens hun, hvis han døde uden livsarvinger, skulde have alle hans indbragte og ejende midler mod at give hans broder 10,000 rdlr. og hans moder 500 rdlr. årlig for hendes levetid.

Hvis nu Halling havde betalt Tirsbæk med fuld værdi, vilde forholdet have stillet sig meget ulige for de to ægtefæller i tilfælde af, at en af dem døde, uden at de havde fælles børn. Brigaderen skulde nemlig så ved hendes død udbetale til hendes familie eller arvinger 10,000 rdlr., netop den sum, hun medbragte i udstyr og rede penge, så at han for sin part kun vilde få efter hende de 8000 rdlr., hvortil man havde vurderet de såkaldte pertinentier, der, da de bestod i udsæd, havebrugs- og andre redskaber m. m. af samme sort, unægtelig vare meget forgængelige værdier. Christine de Lindenpalm derimod skulde ved hans dødsfald ganske vist udbetale til hans familie en sum, der var en halv gang saa stor som den, han skulde udbetale til hendes, nemlig 15,000 rdlr.¹⁾, men så skulde hun også til gengæld nyde hele hans i boet indbragte formue, der således kom til at gå lige op mod de meget tvivlsomme i »pertinentier« stående 8000 rdlr. og forskellen i udbetalingen.

Hadde sagerne været ordnede således, vilde Halling visseelig have været den ydende.

¹⁾ Denne sum er ganske vist ikke nævnt i ægtepagten, men fremkommer på følgende måde: Foruden 10,000 rdlr., der skulde udbetales til Hallings broder, skulde hans moder have en årlig pension på 500 rdlr., og da sidstnævnte da var 61 år gl., må denne udbetaling på den tid nærmest beregnes til at svare til en kapital på 5000 rdlr.

Dette stemmer imidlertid aldeles ikke med Jørgen Hvas's udtalelse i den ovenfor meddelte ægtepagt, § 4, hvor det in extenso hedder: »Når derimod enten jeg, justitsråd Lindenpalm, skulde før min kære frue, Maren Loss, ved døden afgå, eller hun før jeg bortdø, må hr. brigaderen og kæreste ingen skifte påstå, helst da det kan anses, at de nu herved nyde over det halve af vores formue«, og det skal derfor her nærmere undersøges, om Hvas virkelig med rette kunde udtale sig, som om han gav noget bort ved at sælge Tirsbæk for 40,000 rdlr., eller om denne udtalelse kun var et tomt praleri, som den føjelige svigersøn lod gå ind i ægtepagten, der, hvis gård og gods var betalt med fuld værdi, var ret ugunstig for ham.

Havde man kunnet få oplyst, hvad Halling fik for Tirsbæk, da han to år efter, at han havde købt gården, mageskiftede den bort til Caspar Herman Gotlob, greve af Moltke, mod Dronninglund og Dronninggård i Vendsyssel, vilde man let have kunnet se, om han virkelig havde fået nogen medgift ved købet af Tirsbæk på de ovenfor omtalte betingelser, men uheldigvis er dette ikke lykkedes; ti i Hallings skøde¹⁾ paa Tirsbæk, som er af 1776 1. maj, nævnes ikke købesummen, men det ses kun, at gård og gods med tiender da var på 439 tdr. 1 skp. 2 alb. hrtk., altsaa omtrent 89 tdr. mindre, end da han overtog den, ti den gang var den på 517 tdr. 3 fdkr. 2 alb.²⁾

Da man altsaa ad denne vej ikke kan komme til noget resultat, må man for at udrede sagen søge at bestemme,

1) Viborg landstings skøde- og pantebog.

2) Viborg landstings skøde- og pantebog.

Det vil bemærkes, at Tirsbæk i ægtepagten mellem Jørgen Hvas paa hans datters vegne og brigader Halling kun opgives til 466 tdr. 4 skpr. 3 fdkr. hrtk., idet bøndergodset her er ansat 50 tdr. lavere end i Jørgen Hvas's skøde paa gaarden af 1774 30 april. Dette sidstes angivelse må vel imidlertid fore-

hvad værdi Tirsbæk kunde have på den tid, og nu træffer det sig så heldigt, at gården allerede 4 år efter igen blev solgt, og at vi her kende købesummen for den. Grev Moltke afhændede nemlig Tirsbæk 1780 til Christian Bentzon til Kristiansdal og af købekontrakten¹⁾ mellem dem af 1799 27 juli ses, at prisen var 85,000 rdlr., og af førstnævntes skøde²⁾ på gården af 1780 29 maj, at gård og gods netop solgtes med samme størrelse. som den havde, da Halling overtog den 1774.

Tirsbæk blev altså i 1780 solgt for en sum, der var over dobbelt så høj som den, der gaves for den i 1774; og vel var på de tider konjunkturerne³⁾ for salget af landejendomme opadgående, idet landbrugsprodukterne fra midten af det 18. årh. vare i stigen, men ad denne vej kan man dog ikke forklare den store forskel i prisen. Ti den ovenfor omtalte prisstigen var i 1770-erne endnu ikke stor, og det var først i 1790-erne efter de store landboreformers gennemførelse, at den ret tog fart og i forening med følgerne af bondestandens forbedrede kår bevirkede en meget stærk opgang i værdien af alt jordegods. Det vil her vist kaste lys over forholdene at anføre prisstigningen paa Bryskesborg netop på samme tid. Dette var Jørgen Hvas's anden hovedgård, som Halling købte⁴⁾ 1777, og som han 1782 solgte for en sum af 33,530 rdlr., hvilket var 5,530 rdlr. mere, end han 5 år tidligere havde givet svigerfaderen for den.

Vil man nu overfor den her fremsatte anskuelse, at Jørgen Hvas 1774 afstod Tirsbæk til sin svigersøn for

trækkes som den endelige, og da købesummen ikke omtales i skødet, tør man måske formode, at Halling trods den øgede størrelse ikke har givet mere for Tirsbæk, end der bestemtes i ægtepagten.

1) Smstds. 2) Smstds.

3) Jfr. Falbe-Hansen og Scharling: Danmarks statistik II 132 ff.

4) F. Hvass: Anf. Skr. 5, 284 og 301.

halv pris for således at give sin datter en stor medgift, indvende, at han på dette tidspunkt på grund af sin pengeforlegenhed¹⁾ var nødt til at sælge gården, for hvad han kunde få for den, så at han var meget lidt herre over prisen, så kan hertil svares, at det af det foreliggende aldeles ikke kan ses, at hans pengesager stode så dårlig, at salget af Tirsbæk så at sige var tvunget. Der forestod jo ingen store udbetalinger, ti prioriteterne vare ikke opsagte i hans ejendomme, og vel var prioritetsgælden i Tirsbæk 24,000 rdlr., men da konjunkturerne vare opadgående, og da gården 7 år senere kunde sælges for 85,000 rdlr., kan denne gæld næppe anses for så overvældende, at Jørgen Hvas, hvis han trængte til penge, ikke skulde have kunnet rejse dem på gården på anden måde og således have afventet det øjeblik, da han kunde sælge med større fordel.

Der bliver således næppe andet tilbage end at slutte, at William Halling har betalt Tirsbæk med en sum, der var altfor ringe i forhold til dens værdi, og at Jørgen Hvas har solgt gården på de anførte betingelser for at give sin datter en stor medgift. Hvor stor denne i virkeligheden var, kan af det foreliggende naturligvis ikke bestemmes, men at den har været meget rundelig kan vist rolig fastslåes, ligesom det må hævdes, at det ved denne lejlighed ikke var Halling, der var den ydende, men at han i høj grad var den nydende.

¹⁾ Således fremstiller F. Hvass forholdet i sin bog 5, 279, men han beviser det ikke; han formoder kun, at renterne af gælden må have trykket Jørgen Hvas således, at der måtte gribes til et stort middel for at skaffe penge.